

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ДИВЕРСИФИКАЦИЯТА НА ЕНЕРГИЙНИТЕ РЕСУРСИ НА БАЛКАНИТЕ И БЪЛГАРИЯ

ДОЦЕНТ Д-Р НИКОЛАЙ ЦОНКОВ,
КАТЕДРА „РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ“, УНСС,
ДИРЕКТОР НА ЦЕНТЪР ЗА РЕГИОНАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Доц. д-р Николай ЦОНКОВ е роден в София през 1980 година. Завършва средното си образование в Габрово в Техникум по механоелектротехника. Има бакалавърска степен по политология и магистратура по стопанско управление в СУ “Св. Климент Охридски”. Защитил е докторски степени по Народно стопанство (регионална икономика и администрация) в УНСС и по Организация и управление на дейностите извън сферата на материалното производство (управление на сигурността и отбраната) във Военна академия “Г.С. Раковски”. Бил е съветник по икономическите въпроси и военноотбранителната индустрия на бившия военен министър Ангел Найденов в периода 2013-2014 г. Зам.-председател на Съвета на директорите на ТЕРЕМ ЕАД в същия период.

Николай Цонков е зам.-председател на комисията по отбрана и член на комисията по образованието и науката в 44-то Народно събрание. През 2017 година Николай Цонков придобива академичната длъжност “Доцент” по специалност “Регионално развитие (Регионална пазарни институции)” в катедра Регионално развитие на УНСС. Директор на Център за регионални изследвания към катедра “Регионално развитие” на УНСС. От 2007 до 2012 година води курсове във ВА “Г.С. Раковски” в катедра “Мениджмънт на сигурността и отбраната”.

Резюме: Диверсификацията на енергийните ресурси на Балканите е важна част от подобряване на регионалните икономически отношения и повишаване нивото на регионална сигурност и развитие. Тя зависи от икономическата и социална сигурност на страните и конкретно на България. Причина за това са стабилността, която е необходима, за непрекъснат процес на доставки и разбира се на каква цена се доставят ресурсите. Основна част от икономическата сигурност са социалната и енергийната. За да се анализират предизвикателствата пред диверсификацията на енергийните ресурси трябва да се имат предвид няколко фактора като: среда на сигурност; източници на енергийни ресурси; енергийна транспортна инфраструктура; производство на електроенергия; енергиен пазар; алтернативите. При определени обстоятелства българската държава би могла да играе ролята на регионален енергиен център.

Ключови думи: диверсификация, среда на сигурност, енергийни ресурси, икономическа сигурност, енергийна сигурност, социална сигурност, енергиен пазар, енергийна транспортна инфраструктура, тръбопроводи, регионален енергиен център.

CHALLENGES BEFORE DIVERSIFICATION OF ENERGY RESOURCES IN BALKANS AND BULGARIA

NIKOLAY TSONKOV, PHD, ASSOCIATE PROFESSOR,
UNWE, DEPARTMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT,
DIRECTOR OF THE CENTER FOR REGIONAL STUDIES

Abstract: *Diversification of energy resources in the Balkans is an important part of improving regional economic relations and increasing regional security and development. It depends on the economic and social security of the countries and in particular of Bulgaria. The reason for this is the stability that is needed for a continuous supply process and, of course, the cost of delivering resources. A major part of economic security is social and energy. In order to analyze the challenges of diversifying energy resources, several factors have to be considered, such as: security environment; sources of energy resources; energy transport infrastructure; electricity production; energy market; alternatives. Under certain circumstances, the Bulgarian state could play the role of a regional energy center.*

Key words: *Diversification, security environment, energy resources, economic security, energy security, social security, energy market, energy transport infrastructure, pipelines, regional energy center.*

Въведение

Балканският полуостров от хилядолетия се оказва кръстопът и подстъп към европейския континент. Именно за това винаги е бил обект на специален целенасочен интерес от глобалните играчи. Той е един важен геополитически възел, който обаче влияе на световната система за сигурност. Обяснението затова е, че от една страна на Балканите имаме позициониране и преплитане на геополитическите интереси на САЩ, Франция, Великобритания, Европейския съюз, Русия, Япония, Германия. От друга страна новата световна система се структурира посредством създаването на геоикономически зони, които се борят за стопанско надмо-

щие. Ето защо новата система се основава на международно и регионално икономическо сътрудничество. Балканският полуостров е свързващото звено между Азия и Европа и именно от тук трябва да изходим, когато изследваме значението и мястото му в системата на международна сигурност. Като такъв той придобива съществена роля, поради факта, че европейският континент не разполага с важните за съвременната икономика енергоносители. Енергийните и транспортните връзки променят съществено геополитическото и геоикономическото място на Балканите в международен план. Затова те са важни както за Европейския съюз, така и за Русия и САЩ.

Целта на настоящата статия е да очертае възможностите и предизвикателствата пред диверсификацията на енергийни ресурси на Балканите, и конкретно за българската държава. Изследователската цел ще бъде постигната посредством анализ на средата на сигурност в черноморския регион и основните фактори, влияещи върху добива и транзита на енергийни ресурси. Основната теза, която авторът ще направи опит да защити е, че българската държава се характеризира с потенциал за превръщането на България в енергиен център на Балканския полуостров и Югоизточна Европа. В своето изследване авторът ще използва аналитичен, сравнителен, индуктивен и дедуктивен метод, както и позоваване на експертно мнение.

За да бъде постигната така формулираната цел на изследване авторът ще анализира основните фактори, въздействащи върху диверсификацията на енергийните ресурси - средата на сигурност в региона; източници на енергоресурси; енергийна транспортна инфраструктура; енергиен пазар; алтернативи за диверсификация.

Алтернативите за диверсификацията на енергийните ресурси на Балканите, и конкретно за България се детерминират от икономическата и социална сигурност на държавата. От равнището на икономическата сигурност зависи икономическото развитие на държавата. Ключов елемент на икономическата сигурност е енергийната сигурност, която зависи от периодичката на доставките и доставните цени. Енергийната сигурност от

своя страна е в пряка зависимост от средата на сигурност в Черноморския регион.

1. Среда на сигурност

Средата на сигурност на държавата е специфична област, която определя развитието на страната в сферата на икономиката и обществото. Ето защо в съвременни условия средата на сигурност на държавата е ключов фактор за постигане на просперитет и обществено благоденствие. Стопанското развитие на страната се предпоставя от постигане на високо равнище на стабилност по отношение на средата на сигурност. В нея се преплитат множество процеси и субекти на действие, които гарантират както социалната сигурност (индивидуалната сигурност на всеки гражданин), така и на необходимите условия за развитие на националното стопанство.

Преди да се пристъпи към детайлен анализ на средата на сигурност на българската държава, която се характеризира с външен и вътрешен аспект, е необходимо да се дефинира понятието. Според Николай Цонков средата на сигурност на държавата представлява: „*съвкупност от условия, фактори, процеси и явления, субекти и обекти на действие и въздействие, които задават посоката на развитие на международната и националната система*“⁴¹.

Съвременните условия, в които функционира българската държава, са силно динамични и са свързани с поява на кризисни ситуации в определени точки на планетата. развитието на международните отношения и система се детерминира от преплитане на

икономически връзки на отделни субекти, държави и друг тип организации от една страна, и от друга страна с поява и развитие на военни конфликти с нисък и висок интензитет. Системата на международни отношения се променя под въздействието на няколко процеса и държавни, недържавни субекти. Към процесите бихме могли да причислим – глобализацията, интернационализацията, развитието на тероризма, икономизирането на политиката, глобални процеси, свързани с климатични промени, продоволствие и други. Към субектите, които участват във формирането на международната система са: НАТО, Европейски съюз, Русия, САЩ, Китай както и различни по размер и обхват международни, и регионални организации.

На територията на Балканите и българската държава се преплитат геополитически и геоекономически интереси на глобалните играчи със специфичната енергийна политика, която провеждат. Такива са: САЩ, Русия, Европейския съюз. От друга страна се наблюдава преплитане на регионални интереси в лицето на политическите амбиции на Турция, България и Гърция. Всяка от тези страни се бори за икономическо, енергийно и регионално надмощие на Балканите.

2. Икономическа сигурност на държавата

Както казахме, икономическата сигурност придобива водещо място за всяка държава, което е свързано с поддържане на стабилно стопанство, икономически показатели и устойчивост на външни влияния и намеси в икономиката на страната.

Тя е основата за нормално функциониране на държавата. Затова важна роля играят енергийните доставки, най-вече от природен газ.

Оценката на икономическата сигурност на българската държава в условията на глобална икономика определя използването на различни подходи към понятието. Икономическата сигурност може да бъде разглеждана от три позиции:

- първата, като съвкупност от научно-технически, природно-икономически условия и капацитет за професионална подготовка (квалификация) на населението, която осигурява ефективно производство и конкурентоспособност на продукцията.
- втората, предполага възможност за реални действия на обществото по поддържане и подобряване условията за прогресивно икономическо развитие, изразено чрез достигане на потенциала на брутен вътрешен продукт (БВП), по отношение на неговата оптимална количествена, и качествена структура.
- третата, разглежда икономическата сигурност като многофакторна, сложна и комплексна категория, същността на която може да се разкрие на базата на анализ на икономически фактори, критерии и показатели.

Различаваме няколко разновидности на икономическата сигурност. Може да определим следните видове икономическа сигурност – енергийна, социална, продоволствена, финансово-валутна и информационна сигурност. От съществено значение

са всички елементи, но без енергийна и социална сигурност са немислими останалите елементи и икономическата сигурност в нейната цялост. Диверсифициране на енергийните източници, но при достатъчно количество и поносима цена за националното стопанство на държавата.

Икономическата сигурност на държавата бихме могли да разглеждаме два аспекта – стабилност и независимост на държавата и как чрез стопанската система се повишава нивото на икономическа сигурност; и от друга страна съвкупното ниво на икономическа сигурност, която представлява сигурността на всеки субект – участник в икономиката на държавата. Практически погледнато, за да поддържа държавата високо ниво на сигурност на системата, е необходимо важното условие да се поддържа стабилност чрез устойчиво икономическо развитие. А базата на това икономическо развитие може да се приеме, че се осъществява чрез стопанството на страната, което трябва да бъде ориентирано към иновациите, новите технологии и повишаването на знанията във всяка една сфера.

3. Източници на енергийни ресурси

В глобалния съвременен свят Балканите се оформят като регионален енергиен и транспортен център. Например България изнася електроенергия за съседните държави, а сега се прокарва идеята да продава ток на Италия. Същевременно Европа все повече използва газ за битови нужди, което налага европейската политика за търсене на източници и пренос на

енергоносители към континента. Общите инфраструктурни проекти биха могли да засилят сигурността на Балканския полуостров и ще стимулират икономическото сътрудничество между балканските страни.

Но на територията на самия Балкански полуостров няма големи находища на природен газ. Преди няколко години България с местни референдуми отказа експлоатирането на находища на шистов газ, който е втечен по своя произход, основно поради силното екологично замърсяване при добиването му.

В акваторията на Румъния в Черно море има находища на природен газ. Първите запаси, открити в България, са в находището до село Чирен, което е открито през 1963 година. То се експлоатира до 1974 г., когато е построен тръбопровод от тогавашния СССР.² Миналата година започна проучване на два блока - Хан Аспарух и Хан Кубрат, в които се предполага, че има залежи на природен газ. Но проучвателните дейности са дългосрочни и отнемат до 10 години, което означава, че не може да се разчита на консумация от там. Още повече при условие, че се открие природен газ не е ясно кога ще започне добива поради спецификата на мястото и изграждане на съответната инфраструктура.

По настоящем основните находища са разположени в Русия, който е най-голям доставчик за европейския континент, Каспийския басейн, Азербайджан, и последно време бяха открити нови находища в Средиземно море в акваторията на Египет, Кипър, Ливан и Израел. Но съществуват обективни при-

чини да не може да се осъществи добива в момента. Защото за да се изгради тръбопровод по дъното на Средиземно море, той трябва да премине през акваторията на Турция. Между Гърция, Кипър и Турция отношенията са сложни, което възпрепятства подобен проект. Същото се отнася и за Израел.

В момента доставките се извършват по северно и южно направление към европейските държави. През Северно море функционира тръбопровода Северен поток 1, като в момента се изгражда и Северен поток 2. По тях се доставя природен газ от Русия за Германия и съседните страни.

От другата страна се осъществяват през Средиземноморието доставки на втечен газ от Алжир и отново от Русия и Азербайджан. Всъщност Турция е спечелила привидно надмощие, защото може да доставя природен газ от Русия, Северен Ирак и Азербайджан. От Русия към Турция бяха изградени два тръбопровода – Син и Турски поток, и същевременно турската страна получава природен газ и от Азербайджан през изградения Трансанадолски тръбопровод (TANAP), който се свързва с Трансадриатическия тръбопровод (TAP). Възниква въпросът на къде ще продължи Турски поток след турската граница.

България от своя страна получава доставки на природен газ от Русия през Украйна. Договорените количества със споразумение са 17-18 млрд. м³ за транзит на природен газ. От тях приблизително 3 млрд. м³ остават за нуждите на българската страна, около 4 млрд. м³ се тран-

зитират към Сърбия и 900 млн. м³ се доставят на Република Северна Македония. Около 10 млрд. м³ се доставят на Турция, които вече се транзитират по новата тръба Турски поток. Както знаем оношенията между Москва и Киев след кризата през 2014 година са силно влошени. Веднъж вече бяха спирани доставките на природен газ през Украйна, което силно повлия на икономическата стабилност на България поради факта, че няма резерв от природен газ по това време. Затова беше разширено газохранилището в Чирен. Турция вече е решила своите доставки на природен газ. Русия трябва да реши как ще доставя природен газ на Сърбия.

България има добре развита мрежа, като от тръбопровода от Украйна и Румъния има разклонения към Гърция, Сърбия, Македония и Турция. През последните години бяха надградени връзките с Румъния и Гърция, които вече са реверсивни.

4. Енергиен пазар, енергийна политика и диверсификация на енергийни ресурси

България все още е транзитна държава, която транзитира природен газ за Сърбия и Северна Македония. Със спирането на Трансбалканския тръбопровод българската страна ще загуби транзитни такси за доставки до 2030 година.

Говорейки за българския енергиен пазар, трябва да имаме предвид доставките на природен газ и производство и доставка на електроенергия за домакинствата и бизнеса. За съжаление България не е голям консуматор на природен газ с приблизително 2,8 млрд. м³. В Енергийната стратегия на

Република България до 2020 г.³ се прогнозира, че консумацията ще се повиши с 30% до 2025 година, т.е. 4,5 млрд. м³ природен газ. Въпреки това в момента цената на природен газ в България е по-ниска от средните за Европейския съюз 3,85 €/kWh спрямо 6,44 €/kWh. Въпреки това, имайки предвид Стратегията на ЕС за диверсифициране на енергийните ресурси, българската страна трябва да потърси поне още един източник на природен газ.

По отношение на петрола българската страна трудно би могла да диверсифицира доставките поради технологичните специфики на рафинерията в град Бургас. Лукойл е така конструиран технологично, че може да използва само руски петрол, който е по-тежък. Ето защо там не може да се говори за диверсификация.

От значение за България е енергийния пазар и по-конкретно производството и доставките на електроенергия. В момента е достигнато високо ниво на диверсификация при производството на електроенергия – ТЕЦ Марица Изток 1 и 2, АЕЦ Козлодуй, възобновяеми енергийни източници (ВЕИ), които са около 19% от производството. Но съществува проблем с тецовете, които не отговарят на екологичните стандарти и българската страна търпи загуби от тях заради глоби, а от друга страна поради по-високата стойност на произвежданата електроенергия. Всъщност в България нямаме напълно свободна енергийна борса и затова е необходимо тя да бъде свързана с европейската. Така ще се установи реална конкуренция на пазара.

Установено е, че АЕЦ Козлодуй произвежда най-ниска себестойност на електроенергия. Но централата трябва да бъде затворена до 10-15 години. Ето защо е важно изграждането на АЕЦ Белене. Тук възникват въпросите с доставките на гориво за реакторите. По принцип България доставя гориво от Русия, но новите реактори, предназначени за АЕЦ Белене са от ново поколение и могат да работят и с друго ядрено гориво освен с руско.

5. Възможности и предизвикателства пред диверсификацията на енергийните ресурси в България

В перспектива високо равнище на икономическа сигурност на българската държава може да се поддържа посредством устойчиво развитие на националното стопанство на България. От важно значение за постигане на икономическо развитие и конкурентоспособност на българската икономика е диверсифицирането на енергийните ресурси и тяхната стабилност на доставките при конкурентни цени.

В този смисъл приоритетни енергийни проекти са АЕЦ Белене и разширяване на газопреносната мрежа. Разширяването на мрежата включва изграждане на газов хъб Балкан, който ще бъде финансиран и от ЕС. Този проект е приоритетен за Европейската комисия. Той обаче трябва да е обвързан с изграждането на газопровод с дължина 450 км до Сърбия. При спиране на тръбопровода през Украйна губещ ще бъде Сърбия. Русия търси варианти за осигуряване на доставки за Сърбия, защото с Турция доставките на

енергийни ресурси е решен чрез тръбопровода Турски поток, по който тече природен газ с количество 15 млрд. м³. Все още България има шанс да бъде транзитна държава, макар това да е в разрез с европейската политика. Енергийната политика и стратегия на ЕС ограничава държавите да транзитират природен газ. Но чрез изграждането на газов хъб Балкан българската държава заобикаля европейските регламенти.

Друг важен проект за България е интерконектора с Гърция. На този проект между другото вече са направени няколко първи копки и все още не е започнато неговото реализиране. Той също повишава ролята на България на Балканите като енергиен регионален енергиен играч.

Разбира се не трябва да забравяме интересите на глобалните играчи в лицето на САЩ и Русия. Те могат да бъдат успешно съчетани в проекта за изграждане на АЕЦ Белене, защото реакторите са руски, като са вложени около 3 млрд. лева. Според експертите електрониката за ядрените централи не е толкова добра, колкото екипировката на американската Дженеръл електрик. Ето как могат да бъдат използвани компоненти от двете глобални сили и да бъдат задоволени техните стратегически и енергийни интереси. Но политиката на САЩ включва приоритети, свързани с доставката на втечен газ за Балканите и целия ЕС. Дори първите 150 млн. м³ втечен газ бяха закупени от САЩ, като всъщност те бяха доставени от количествата, които идват от Русия през Украйна и са предназначени за гръцката държава.

Доставките на втечен газ изискват специфични условия и изградена инфраструктура. С такава разполага Румъния и Гърция при Александруполис, където ще стартира изграждането на нов терминал, в който евентуално и България ще се включи като акционер в смесеното дружество. А оттам да бъде използван интерконектора между България и Гърция.

Заклучение

На територията на Балканите се преплитат големи геополитически и геоикономически интереси, съчетани с регионални противоборство за превръщане на България, Гърция или Турция в регионален енергиен център. Но преди всичко балканските страни трябва да си сътрудничат на полето на икономиката посредством изграждане на големи енергийни инфраструктурни проекти. Всички от посочените държави имат интерес от подобни проекти. При адекватни решения и енергийна политика България може да повиши степента на икономическа и социална сигурност на държавата, което е предпоставка за високи нива на икономическо развитие на стопанството. Разбира се с изграждането на АЕЦ Белене, интерконектора между Гърция и България, продължението на Турски поток през България, газов хъб Балкан и газопроводното трасе през българската държава до Сърбия, страната ще осигури реална енергийна диверсификация, отчитайки икономическата сигурност на държавата.

Реализирането на енергийните проекти между балканските страни ще повиши регионалната сигурност в Черноморието, като

създава благоприятни условия за дългосрочно развитие на икономическите отношения между България и Турция, България и Гърция. Крайният резултат би могъл да бъде висок икономически растеж на всички балкански страни и социално-икономическо развитие на държавите на Балканския полуостров.

За реализирането на енергийните проекти и диверсификация на енергийните ресурси в България си струва да се помисли върху възможността за формулиране на Стратегия за икономическа сигурност на България, която задължително трябва да е в синхрон със Стратегията за национална сигурност на Република България. За съжаление актуализирания вариант на Стратегията за национална сигурност на Република България⁴ не беше правилно изготвен, отчитайки всички предизвикателства и заплахи и след широко обществено обсъждане. Съвместните енергийни проекти могат да бъдат реализирани, използвайки европейски трансгранични програми и инициативи като „Три морета“. Всички те също имат за цел да подобрят социално-икономическите условия в регионите, както и сътрудничеството и сигурността в тях.

¹ Цонков Н. Икономическа сигурност и икономическа политика, Изд. Сиела, С., 2014.

² <https://armymedia.bg/archives/152531>.

³ Енергийна стратегия на Република България до 2020 г., Обн. ДВ, бр. 43, С., 2011.

⁴ Актуализирана стратегия за национална сигурност на Р България, обн. ДВ бр. 26, С., 2018.